

УДК 159.923.2:37.011.3-051

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.1255944>

ОЛЕКСАНДР МАМОН

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9098-8635>

(Полтава)

СТРУКТУРА САМООЦІНКИ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті виявлено та обґрунтовано структуру самооцінки навчальної діяльності майбутнього вчителя в єдності її компонентів: когнітивного, мотиваційного, діяльнісного, результативного і рефлексивного. З'ясовано місце самооцінки навчальної діяльності у структурі самосвідомості і загальної самооцінки.

Ключові слова: навчальна діяльність, самооцінка, самоконтроль, самооцінка навчальної діяльності, структура самооцінки навчальної діяльності, компоненти самооцінки навчальної діяльності.

Постановка проблеми. Мета сучасного освітнього процесу полягає не тільки у сформованості необхідних компетентностей, наданні ґрунтовних знань із різних дисциплін, а й у формуванні громадянина, патріота, інтелектуально розвиненої, духовно та морально зрілої особистості. У навчально-виховному процесі вищого навчального закладу головний аспект має переноситись із засвоєння певної кількості знань на виховання особистості з урахуванням її унікальної природи, і вже на цій основі формувати в неї моральні цінності, творчу і самотворчу діяльність.

Отже, кожен педагог, прагнучи досягти професійної досконалості, має здобувати професійні вміння, оволодівати сучасним інструментарієм навчання і виховання особистості, а для цього він повинен постійно вдосконалюватися та поповнювати той багаж знань, який він отримав в навчальному закладі. У наш час, бути професійним педагогом – означає постійно бути педагогом-початківцем. Здібності до самоосвіти не формуються разом з дипломом педагогічного вузу. Ця здатність визначається психологічними та інтелектуальними показниками кожного окремого вчителя і виробляється в процесі роботи з джерелами інформації, моніторингу своєї діяльності і діяльності колег, аналізу, самоаналізу та самооцінки.

Самооцінка – є одним з найважливіших показників професійної успішності, бо тільки за умови адекватної самооцінки молодий спеціаліст зможе працювати за моделлю «рівний – рівному» і здійснювати виховний вплив на учнів.

Аналіз наукової літератури показав, що в психолого-педагогічних дослідженнях багато уваги було приділено розробці засад і підходів до формування самооцінних умінь особистості та зокрема вчителя: розкрито феномен і зміст самооцінки людини (Б.Г. Ананьєв, Р. Бернс, Л.І. Божовіч, Л.В. Борздіна, У. Джемс, І.С. Кон, А.Г. Спіркін і ін.), у рамках проблеми професійної самосвідомості вчителя здійснено аналіз характеристик його професійної самооцінки (Л.М. Мітіна, В.В. Серіков та ін.).

Вивченням особливостей самооцінки і способів її формування у студентів займалися А.В. Захарова, Н.В. Кузьміна, В.Ф. Сафін. Дослідники відзначають, що процес формування самооцінки багато в чому сприяє сприйняттю себе як активного суб'єкта діяльності, починаючи з перших днів навчання у вузі.

Аналіз сучасної психолого-педагогічної літератури дає підстави стверджувати, що зпоміж великої кількості робіт, присвячених вивченню особистісних якостей студентів, лише в небагатьох приділено увагу такому істотному компоненту особистості студента, як ставлення до себе, до своєї навчальної діяльності та його прояв у вигляді самооцінки.

Отже, існує протиріччя між багатовекторним теоретичним дослідженням самооцінки і недостатніми рівнями практичного вивчення її часткової форми – самооцінки навчальної діяльності.

Метою статті є виявлення та обґрунтування структури самооцінки навчальної діяльності майбутнього вчителя.

Виклад основного матеріалу. У педагогічну науку поняття «самооцінка» ввійшло з психології та набуло актуальності внаслідок утвердження компетентнісного підходу, спрямованого на пе-

реорієнтацію доміанти освітньої парадигми з переважанням трансляції знань і формуванням умінь і навичок, на створення умов для оволодіння комплексом компетентностей, які означають потенціал, здатність майбутнього фахівця до стійкої життєдіяльності в умовах сучасного багатовекторного соціально-політичного, ринково-економічного, інформаційно й комунікаційно насиченого простору.

Найчастіше дослідники звертаються до адекватного й неадекватного (завищеного чи заниженого), позитивного та негативного, усвідомленого й неусвідомленого типів самооцінки; розрізняють самооцінку за ступенем сталості, самостійності, критичності.

Адекватна самооцінка відповідає рівню досягнень та здібностей студента і впливає не тільки на результати навчання, а й на його становлення як активного суб'єкта навчання, допомагає адаптуватися до вимог суспільства, навчитися ставити перед собою цілі та завдання, спрямовані на самовираження особистості й розвиток її здібностей.

Формування в майбутніх фахівців адекватної самооцінки – процес доволі складний і включає три послідовні етапи:

1) зіставлення образу «Я-реального» з образом «Я-ідеального», тобто з уявленням про те, якою людиною хотіла б бути;

2) інтеріоризація соціальних реакцій індивіда – оцінювання особою себе так, як оцінюють її інші люди;

3) оцінювання індивідом успішності своїх дій-виявів через формат своєї ідентичності.

Дослідженнями педагогів і психологів доведено, що за структурою навчальна діяльність відтворює загальну структуру діяльності людини. Сучасні українські вчені цілісно уявляють складові компоненти процесу навчання:

- цільовий, стимулюючо-мотиваційний, змістовий, операційно-діяльнісний (форми, методи, засоби навчання), контроль-регулюючий і оцінно-результативний (В. Бондар) [2];
- мотиваційний, змістовий, діяльнісний, результативний, рефлексивний (О. Савченко) [4];
- мотиваційний, орієнтаційний, операційний, енергетичний, результативний (О. Ярошенко) [8, с. 9].

Вивчення наукових джерел із проблеми самооцінки теж свідчить про розуміння її як складного системного утворення за своєю природою.

У структурі самооцінки розрізняють компоненти:

- раціональний (складається зі знань особистості про себе, розвивається від пізнання зовнішнього світу, інших людей, взаємовідносин; помітним є лише видимий бік власних вчинків, згодом відбувається усвідомлення глибинних механізмів діяльності та поведінки) і емоційний (ситуативні і неглибокі емоції еволюціонують у стійкі форми вияву) (І. Чеснокова) [7];
- когнітивний (знання особистості про себе в різних сферах), самооцінний (емоційно-ціннісне ставлення особистості до себе) і поведінковий (дії й операції, що породжуються образом «Я» і ставленням особистості до себе, реалізуються під час спілкування з оточуючими) (Р. Бернс) [1];
- когнітивний (знаннєвий, оцінний), афективний (конативний, емотивний, емоційний) та поведінковий або регулятивний (орієнтовний, практичний, контролюючий) (О. Ларіна) [3], (О. Столярчук) [5].

У нашому дослідженні навчальну діяльність ми розуміємо як цілісність, складне утворення, систему вищого порядку. Навчальна діяльність майбутніх учителів професійно спрямована, здійснюється в теоретичній і практичній формах під керівництвом викладачів, залежить від рівня організації самостійної пізнавальної роботи студентів. Відповідно самооцінка навчальної діяльності – це частина цілого, підсистема або система нижчого порядку.

Розглядаючи описані категорії як системи, слід визначити їх ієрархію: загальна самооцінка (родове поняття) – самооцінка (видове поняття I рівня) – самооцінка навчальної діяльності (видове поняття II рівня).

З огляду на зазначене, окреслені вище компоненти навчальної діяльності знаходять своє відображення в структурі самооцінки навчальної діяльності. Ідеї вчених, а також наш погляд на структуру самооцінки навчальної діяльності втілено в рис. 1.

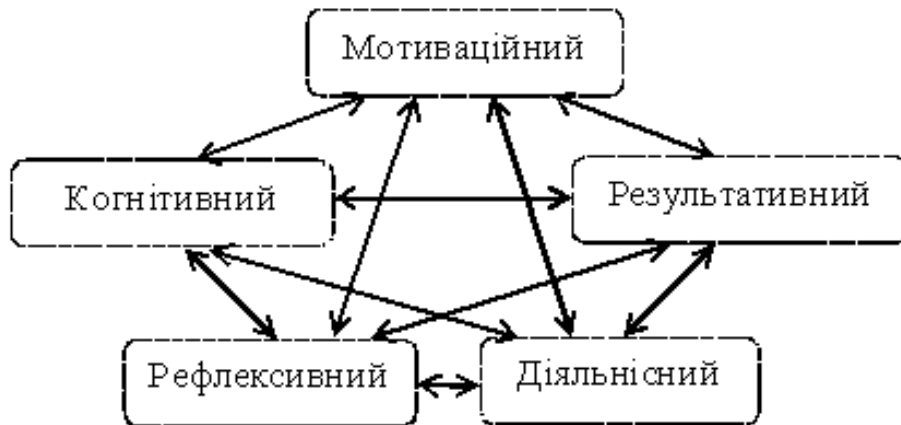

Рис. 1. Структура самооцінки навчальної діяльності у єдності її складових компонентів

Змістовий (когнітивний) компонент самооцінки навчальної діяльності включає знання майбутнього вчителя про себе, свої можливості в навчальній діяльності, практичне застосування знань про сутність самооцінки та її роль для досягнення успіхів у цьому виді діяльності. Змістовий компонент містить дії, що пов'язані з володінням знаннями щодо оцінки й самооцінки; уміннями аналізувати основні компоненти навчальної діяльності, виділяти їхні специфічні суттєві ознаки; аналізувати зв'язки між ними; пояснювати своє особисте розуміння та своє бачення сутності оцінної діяльності; застосовувати набуті знання в процесі аналізу навчальної діяльності.

У структурі цього компонента розглядаємо навчальне завдання, навколо якого зосереджена активність студента. «Навчальними задачами виступають такі інтелектуальні завдання, у результаті виконання яких людина повинна розкрити деякі відношення, властивість, величину, дію» [8, с. 10].

Основне у процесі формування навчальної діяльності, як зауважує Д. Ельконін, – це спрямувати особистість від орієнтації на одержання правильного результату до орієнтації на засвоєння правильних способів дій. Тому завдання, пропонувані студентам, повинні бути різних типів: за характером діяльності (пізнавальні, практичні), за призначенням у навчальному процесі (тренувальні, пошукові), за кількістю відомих величин та зв'язків між ними (прості, ускладнені, складні, комбіновані) тощо [6].

Діяльнісний (процесуальний) компонент самооцінки навчальної діяльності, як окремий вид навчальної діяльності, передбачає володіння суб'єктом уміннями самооцінки (співвідносити одержувані оцінки з реальним рівнем володіння знаннями з дисципліни, аналізувати сильні і слабкі боки своєї відповіді), завбачує самоорганізацію, аналіз навчального завдання і його прийняття, розроблення плану виконання, застосування адекватних способів дій, оперування вміннями й навичками, усвідомлення способів діяльності, що мають місце в процесі розв'язання навчального завдання.

Діяльнісний компонент пов'язаний із застосуванням таких умінь:

- проєктувальних – формулювати цілі й систему завдань навчальної діяльності, розробляти програму індивідуального розвитку, складати моделі діяльності й власної поведінки, передбачати труднощі в навчальній діяльності;
- конструктивних – реалізувати поставлені завдання, добирати продуктивні форми, методи та прийоми навчальної діяльності, визначати мету та планувати засоби вдосконалення власної діяльності.

Мотиваційний компонент самооцінки навчальної діяльності передбачає усвідомлення індивідом значущості адекватної самооцінки, сприйняття її як необхідного компонента навчальної діяльності і як засобу підвищення результативності навчальної діяльності. Характеризується здатністю особистості диференціювати ознаки своїх позитивних і негативних рис характеру, певною свободою дій, довільним темпом роботи; задоволенням від самопізнання й самоствердження; розумінням обов'язків і відповідальності, соціальної значущості навчальної діяльності; прагненням презентувати себе, отримати схвалення, зайняти певну позицію стосовно своїх одногрупників чи однокурсників, здобути авторитет; орієнтацією на різні способи взаємодії з оточуючими.

Про завершення навчальної діяльності свідчить її результат. Для студента – це система знань, уміння оперувати ними як інструментами самостійного пізнання, застосовувати їх в адекватних ситуаціях. Якщо майбутній учитель уміє здійснювати самооцінку, із об'єкта навчальної діяльності він перетворюється на суб'єкт.

Реалізація результативного компоненту самооцінки, як бачимо, забезпечить скоординованість навчального процесу за цінностями, цілями, що втілюється в дидактично оформленій системі компетентностей. Отже, результативний компонент визначає конкретні досягнення майбутнього фахівця в процесі його професійної підготовки і виявляється в сформованому комплексі ключових і професійних компетентностей.

Рефлексивний компонент передбачає вироблення в майбутнього вчителя навичок самоконтролю та самооцінки навчальної діяльності, уміння об'єктивно співвіднести рівень розвинутої особистісних якостей, що забезпечує формування адекватної самооцінки. Отже, рефлексивний компонент виконує функцію контролю і спрямований на об'єктивацію й операційну корекцію процесу підготовки педагога до самооцінки власної діяльності.

Рефлексія – це не тільки саморозуміння, самопізнання. Вона також включає такі процеси, як розуміння й оцінка іншого. За допомогою рефлексії досягається співвіднесення своєї свідомості, цінностей, думок з цінностями, думками, ставленнями інших людей, групи, суспільства, із загальнолюдськими цінностями. Рефлексивний компонент спрямований на формування у майбутнього вчителя вміння оцінювати інших і розуміти їх, що важливо для майбутньої педагогічної діяльності.

Висновки. Отже, на основі аналізу та узагальнення психолого-педагогічних досліджень нами розкрито суть і структуру самооцінки навчальної діяльності в єдності її компонентів: когнітивного (знання майбутнього вчителя про себе, свої можливості в навчальній діяльності, практичне застосування знань про сутність самооцінки та її роль для досягнення успіхів у цьому виді діяльності), мотиваційного (усвідомлення індивідом значущості адекватної самооцінки, сприйняття її як необхідного компонента навчальної діяльності і як засобу підвищення результативності навчальної діяльності), діяльнісного (уміння співвідносити одержувані оцінки з реальним рівнем володіння знаннями з дисципліни, аналізувати сильні і слабкі сторони своєї відповіді), результативного (конкретні досягнення майбутнього фахівця в процесі його професійної підготовки, що виявляються в сформованому комплексі ключових і професійних компетентностей) і рефлексивного (передбачає вироблення в майбутнього вчителя навичок самоконтролю та самооцінки навчальної діяльності, уміння об'єктивно співвіднести рівень розвинутої особистісних якостей, що забезпечує формування адекватної самооцінки).

З'ясовано місце самооцінки навчальної діяльності у структурі самосвідомості і загальної самооцінки (загальна самооцінка як родове поняття – конкретна самооцінка як видове поняття першого рівня – самооцінка навчальної діяльності як видове поняття другого рівня).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бернс Р. Развитие «Я-концепции» и воспитание / Р. Бернс // Пер. с англ. под ред. В.Я.Пилиповского. – М. : «Прогресс», 1986. – 422 с.
2. Бондар В. І. Дидактика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. І. Бондар. – К. : Либідь, 2005. – 64 с.
3. Ларина А. Б. Психолого-педагогические условия формирования познавательной самооценки младших школьников : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / А. Б. Ларина. – Калининград : Балтийский федеральный университет имени Иммануила Канта, 2011. – 23 с.
4. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підручн. / О. Я. Савченко. – К. : Грамота, 2012. – 504 с.
5. Столярчук О. Вплив криз фахового навчання на формування професійної самооцінки майбутніх педагогів / О. Столярчук // Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія. – 2010. – № 2. – С. 90–94. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Potip_2010_2_20.pdf
6. Фраймир Дж. Р. Пути стимулирования учения. Педагогика и школа за рубежом / Дж. Р. Фраймир // Критико-библиографический сборник. – М. : Просвещение, 1969 – Вып.6. – С. 12–17.
7. Чеснокова И. И. Самосознание, саморегуляция, самодетерминация личности / И. И. Чеснокова // Проблемы психологии личности. – М. : Просвещение, 1982. – С. 120–135.
8. Ярошенко О. Г. Групповая навчальна діяльність школярів: теорія і методика / О. Г. Ярошенко. – К. : Партнер, 1997. – 208 с.

REFERENCES

1. Berns R. Razvytye «Ia-kontseptsyyu» y vospytanye / R. Berns // Per. s anhl. pod red. V.Ia.Pylypovskoho. – М. : «Prohress», 1986. – 422 s.
2. Bondar V. I. Dydaktyka : pidruch. dlia stud. vyshch. navch. zakl. / V. I. Bondar. – K. : Lybid, 2005. – 64 s.

3. Laryna A. B. Psykholoho-pedahohycheskye uslovyia formyrovanyia poznavatelnoi samootsenky mladshykh shkolnykov : avtoref. dys. ... kand. ped. Nauk : 13.00.01 / A. B. Laryna. – Kalynynhrad : Baltyskyi federalnyi unyversytet ymeny Ymmanuyla Kanta, 2011. – 23 s.
4. Savchenko O. Ya. Dydaktyka pochatkovoї osvity : pidruchn. / O. Ya. Savchenko. – K. : Hramota, 2012. – 504 s.
5. Stoliarchuk O. Vplyv kryz fakhovoho navchannia na formuvannia profesiinoї samootsinky maibutnikh pedahohiv / O. Stoliarchuk // Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka. Pedahohika. Psykholohiia. – 2010. – № 2. – S. 90–94. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Potip_2010_2_20.pdf
6. Fraimyr Dzh. R. Puty stymulyrovanyia uchenyia. Pedahohyka y shkola za rubezhom / Dzh. R. Fraimyr // Krytyko-byblyohrafycheskyi sbornyk. – M. : Prosveshchentye, 1969 – Выр.6. – S. 12–17.
7. Chesnokova Y. Y. Samosoznanye, samorehuliatsyia, samodeternynatsyia lychnosty / Y. Y. Chesnokova // Problemy psykholohyy lychnosty. – M. : Prosveshchentye, 1982. – S. 120–135.
8. Iaroshenko O. H. Hrupova navchalna diialnist shkoliariv: teoriia i metodyka / O. H. Yaroshenko. – K. : Partner, 1997. – 208 s.

OLEKSANDR MAMON

THE STRUCTURE OF SELF-ASSESSMENT OF THE FUTURE TEACHER'S EDUCATIONAL ACTIVITIES

The research represents the role of self-assessment of educational activity in the structure of self-awareness and general self-evaluation (the general self-assessment as a generic concept – specific self-assessment as a type concept of the first level – Self-assessment of educational activity as a type concept of the second level).

Taking into the account the scientific analysis and generalization of psychological and pedagogical research data the essence and structure of the self-assessment of educational activity together with its components are revealed and the following components were determined: cognitive, motivational, activity exposing, productive and reflexive.

The cognitive component of self-assessment of educational activities includes the future teacher's knowledge about themselves, their opportunities in teaching and learning activities, the practical application of knowledge about the essence of self-esteem and its role in achieving success in this type of activity.

The motivational component of self-assessment of educational activities involves awareness of the importance of adequate self-esteem, its necessity in learning activities and it is significant to consider it as a means of increasing the effectiveness of educational activities.

Activity exposing component of self-assessment of educational activity as a separate type of educational activity involves the agent's possession of self-assessment skills (which means to correlate the obtained estimates with the real level of knowledge of discipline, to analyze the strengths and weaknesses of an answer), it is also significant in order to provide self-organization, to analyse the study task and its adjustment to the particular situation, to develop a plan of implementation and the application of adequate means of action, the operation of skills, to be aware of the methods of activity that are taking place in the process of solving educational task.

The productive component determines the particular achievements of the future specialist in the process of his professional training and it is manifested in the formed set of key and professional competencies.

The reflexive component involves the future teacher's development of self-control skills and self-assessment of learning activities, the ability to correlate the level of development of personal qualities which ensures the formation of adequate self-esteem.

Key words: *educational activity, self-evaluation, self-control, self-assessment of educational activity, structure of self-assessment of educational activity, components of self-assessment of educational activity.*

Одержано 23.01.2018р.